

Katarzyna Plutecka

Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

Godność pedagoga specjalnego wobec polityki wprowadzania zmian w aktualnej rzeczywistości oświatowej

The dignity of the special educator to the policy changes in the current educational reality

In the article the author concerns the problem of threat dignity special educator in the current educational reality. The result of the reform of education in Poland are structural and organizational changes. The special educator is responsible for the preparation and gradual implementation of these changes. The teacher need to be more the professional, have directional and expertise, high level of professional competence and predisposition of his personality. Implementation of professional tasks require special educator reflection and thought-readiness to work with students with special educational needs. In the context of the above issues the author analyzes the formation of personal dignity, the dignity of self-respect and dignity of the professional special educator.

Słowa kluczowe: pedagog specjalny, poczucie godności, godność

Key words: special educator, sense of dignity, dignity

Wprowadzenie

Rozpoczęte w Polsce od lat dziewięćdziesiątych XX wieku przeobrażenia społeczno-kulturowe (transformacja ustrojowa, reforma oświaty, wejście Polski do Unii Europejskiej, szeroki rozwój technologii informacyjnej) przekładają się na inne podejście w rozumieniu zawodu pedagoga specjalnego. W kontekście niniejszych zmian pojawiają się pytania: Czy rzeczywistość zawód pedagoga specjalnego jest postrzegany nadal jako zawód zaufania społecznego? Czy obecnie nie ulega zaniedbaniu etos zawodu pedagoga specjalnego, zawodu, od którego oczekuje się profesjonalizmu, kierunkowej i specjalistycznej wiedzy, ale przede wszystkim

odpowiednich predyspozycji osobowościowych? Niestety autorzy reformy edukacji duży nacisk kładą na technologiczne podejście do procesu edukacji, a pomijają w tym procesie rolę podmiotową pedagoga specjalnego. Współczesny pedagog specjalny ma prawo odczuwać niepokój z powodu braku stabilności zatrudnienia, rosnącej konkurencyjności, nieustannego nadzoru nie tylko ze strony pracodawców, ale też kontroli rodziców, którzy są baczniymi obserwatorami efektów pracy pedagogicznej. Pedagog specjalny, szukając kompromisów, próbuje dostosować się do życia w zgodzie ze sobą samym oraz do nowych zasad i warunków pracy, które wymuszają zmieniające się rozporządzenia. W dzisiejszej rzeczywistości oświatowej wyraźnie obniżył się autorytet oraz prestiż społeczny zawodu pedagoga specjalnego, a efektem jest zagrożone jego poczucie godności. A przecież wizja roli nauczyciela jako modelu do naśladowania ma swoje historyczne źródła, w których akcentuje się elitarność niniejszego zawodu i postrzeganie szczególnej roli w systemie edukacji. W literaturze pedeutologicznej w minionym wieku łączono zawód nauczyciela z tak reprezentatywnymi określeniami, jak: misja, powołanie, obowiązek społeczny, talent pedagogiczny [Okoń 1962]. Pedagogom specjalnym ze względu na charakter pracy i podmiot oddziaływań edukacyjnych przypisuje się również postulatywne i wyjątkowe sprawności, które ujmują się w paradygmaty charakteryzujące jego kompetencje zawodowe [Grzegorzewska 1957; Obuchowska 1987; Kosakowski 2001; Plutecka 2005; Dykcik 2010].

W pedagogice należy odróżnić godność od poczucia godności. Godność człowieka jest nieodłączną moralną cechą osobowości. Z kolei poczucie godności odnosi się do oceny własnego postępowania człowieka, ma ważne znaczenie przy określaniu własnej tożsamości czy uznaniu podmiotowości i szacunku człowieka wobec samego siebie. Wyjaśnienie definicyjne, klasyfikacyjne pojęć „godność” i „poczucie godności” wymaga podejścia interdyscyplinarnego. W rozumieniu etymologicznym „godność” pochodzi od słowa „god”, i oznacza co jest w czas, w porę, co jest odpowiednie, stosowne [Brückner 1989, s. 148]. Człowiek godny to ktoś prezentujący poprawne postawy, zachowania obywatelskie, racjonalne umiejętności w różnych sytuacjach społecznych. Należy jednak podkreślić, że poczucie godności zmienia się historycznie i kształtuje pod wpływem zmian społecznych w określonym czasie.

Szukając źródeł ludzkiej godności J. Koziński [1977, s. 17] akcentuje jej trójwymiarowość. Jednym ze źródeł godności człowieka jest obrona własnych przekonań, osobistej tożsamości. W tym wypadku bycie człowiekiem godnym oznacza być uczciwym, wiernym wobec siebie, świadomym własnej wartości, być kimś kto szanuje siebie samego. Jest to godność osobowa. Kolejne źródło godności stanowi działalność skierowana ku innym ludziom, dawanie siebie by pomagać. Aby żyć z godnością, trzeba więc być altruistą po to, aby cieszyć się szacunkiem ze strony innych osób i jednocześnie budować godność własną. Trzecim źródłem god-

ności jest twórczość, która daje możliwość większego rozwoju. Człowiek godny jest aktywny twórczo, tworzy nowe idee, rzeczy itp. Realizacja powyższych postaw jest ważna w zróżnicowanych, zmieniających się sytuacjach społecznych. Im środowisko społeczne dostarcza człowiekowi więcej zmian, tym może być pobudzony do większej dynamiki przeżyć i działań twórczych. Okazuje się więc, że aby być człowiekiem godnym, trzeba być osobą aktywną, prospołeczną, realizującą się w różnych obszarach życia społecznego. Bo w myśl tezy T. Kotarbińskiego [za: Koziński 1977, s. 19] „nikt złego słowa nam nie powie, skoro nic od nas nie zależy”. Takie właśnie twórcze zachowanie jest przejawem silnej osobowości i wiąże się z godnością zawodową.

Godność osobowa pedagoga specjalnego

W budowaniu godności osobowej kluczową rolę odgrywają wartości – stabilne i uniwersalne, które trzeba pielęgnować, bo są podstawą charakteru człowieka w perspektywie długoterminowej. Wartości powinny wynikać z tego co jest ważne dla obrony własnych przekonań. „Tylko człowiek, który odczuwa potrzebę bycia sobą, może być dobrym obywatelem” [Murzyn 2001, s. 75]. Wierność wartościom są to niewrażliwe dylematy współczesnego pedagoga specjalnego, które powinny kierować rozwojem zawodowym w obszarze poznania i działania. Kompetencje moralne są traktowane jako nadrzędne przez wielu autorów [Obuchowska 1987; Kosakowski 2001; Plutecka 2005; Dykciak 2010]. W odniesieniu do przywołanej refleksji należy podkreślić, że to pedagog specjalny jest odpowiedzialny za wychowanie do wartości, i dlatego powinien być strażnikiem oraz orędownikiem obiektywnej prawdy.

W aspekcie współczesnego krytycznego oraz emancypacyjnego podejścia do nauczania i wychowania wymagana jest refleksyjna postawa pedagoga specjalnego na temat godności osobowej. Zawód pedagoga specjalnego należy do grupy profesji podmiotowych, nastawionych na kontakt z drugim człowiekiem i dlatego konieczne jest przyjęcie postawy „do”, a nie „od”. Swoistość postawy pedagoga specjalnego polega na tym, że jest to stosunek zwykle silnie naznaczony emocjonalnie. Realizacja zadań zawodowych wymaga ciągłych refleksji i przemyślanej gotowości do pracy w zawodzie. Pedagog specjalny powinien być specjalistą w zakresie wiedzy i umiejętności związanych z rehabilitacją i kształceniem ucznia z różnymi rodzajami oraz stopniami niepełnosprawności. Może być zatrudniony w przedszkolu lub szkole specjalnej, integracyjnej, ogólnodostępnej. Jednakże praca z uczniami z określoną niepełnosprawnością obliuguje zatrudnianie nauczyciela o bardzo sprofilowanych kwalifikacjach. Dlatego w szkołach specjalnych

obecnie zatrudnia się takich właśnie specjalistów, których kompetencje zawodowe odpowiadają profilowi placówki oświatowej i tym samym umożliwiają efektywną pracę z uczniami z wybraną niepełnosprawnością¹. Natomiast w szkołach integracyjnych i ogólnodostępnych pedagog specjalny jest zatrudniany, aby pełnić różne funkcje w procesie kształcenia uczniów z niepełnosprawnością, np. współorganizuje kształcenie integracyjne i inkluzyjne, realizuje wybrane formy pomocy psychologiczno-pedagogicznej, opracowuje indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny (IPET), koordynuje działania zespołu nauczycieli i specjalistów prowadzących zajęcia w zakresie rozpoznawania specjalnych potrzeb edukacyjnych uczniów, a także może być nauczycielem wspomagającym podczas zajęć właściwych. Ta wielowymiarowość zadań zawodowych pedagoga specjalnego może oznaczać brak ukierunkowania na pracę z uczniem z jednym rodzajem czy stopniem niepełnosprawności. Tym samym wyznacza konieczność ciągłego doskonalenia się, aby uzyskać odpowiednią specjalizację wynikającą z potrzeb edukacyjnych ucznia. Potrzeba samokształcenia pedagoga specjalnego powinna wpływać motywująco na niego samego i na jego wychowanków.

Czy tak jest w rzeczywistości, czy zdobywanie wiedzy wpływa na kształtowanie osobowości, rozumienie sensu swojej pracy i znaczenie powinności zawodowych? Twórczyni polskiej pedagogiki specjalnej podkreślała sens kompleksowego samokształcenia nie ograniczając go do zdobywania i poszerzania samej tylko wiedzy, lecz włączała w nie samowychowanie własnej osobowości [Grzegorzewska 1957]. Pedagog specjalny powinien być krytyczny, stopniowo poznawać samego siebie, przekraczać granicę w obszarze poznawania, a także kształtować w sobie miłość do ludzi i odpowiedzialność za pracę. Wielu autorów podkreśla fakt, że samokształcenie osiąga optymalny poziom wtedy, gdy nauczyciel samodzielnie poszukuje efektywnych rozwiązań zadań rehabilitacyjnych i edukacyjnych [Tomasik 1995, s. 111]. W związku z tym oczekuje się od pedagoga specjalnego poznania samego siebie, modyfikowania swoich postaw, rozwijania tych cech charakteru, które spowodują podniesienie efektywności procesu rehabilitacji i edukacji ucznia z niepełnosprawnością. Dokształcanie zawodowe powinno być związane z rozwojem etycznym. Będzie to łatwiejsze do realizacji, jeżeli pedagog specjalny zadba o krytyczne spojrzenie na samego siebie czy autorefleksję nad kwestią odpowiedzialności za wykonywaną pracę. Pedagog specjalny powinien mieć świadomość, że nawet wysoki zakres wiedzy, umiejętności i kompetencji nie gwarantuje bezgranicznej kariery zawodowej. Z kolei umiejętność sprawnego samodoskonalenia, samokształcenia chroni pedagoga przed rutyną, stagnacją,

¹ W szkołach specjalnych zatrudnia się specjalistów, których kompetencje i kwalifikacje zawodowe pozwalają na pracę z uczniem z określonym rodzajem i stopniem niepełnosprawności, np. tyflopedagog powinien posiadać wiedzę i umiejętności dotyczące kształcenia ucznia niewidomego i słabowidzącego.

zbyt szybkim wypalaniem się zawodowym. S. Siek [2000, s. 21] wyjaśnił, że syndrom wypalenia się wywodzi się najczęściej z niskiej pozycji ekonomicznej nauczyciela i jest związany z częstymi zmianami wymagań programowych, rywalizacją i kierowaniem się osobistymi potrzebami oraz chęcią dominacji. Obecnie problem ten dotyczy szczególnie coraz młodszej generacji pedagogów specjalnych, którzy będą starali się uzyskać stopień nauczyciela mianowanego, a potem dyplomowanego.

Godność własna pedagoga specjalnego

G. Ritzer [1999, s. 50] określił oświatę „nauką uległości”, w której nie ma czasu na wymianę myśli między nauczycielem a uczniem. A przecież zasada aktywności i współpracy pedagoga specjalnego z uczniem z niepełnosprawnością jest akcentowana jako postulat efektywnej rehabilitacji i edukacji. Technologiczne podejście do procesu kształcenia (również dzieci z niepełnosprawnością) powoduje, że pedagog specjalny ma ograniczony bezpośredni kontakt z uczniem i nie ma miejsca na dialog, wspólne rozwiązywanie problemów. Osiągnięciem technologii informacyjnej jest edukacja multimedialna i interaktywna. Testy kompetencyjne czy inne narzędzia technologii informacyjnej powodują, że można zauważyć pojawienie się odczłowieczenia procesu edukacji. „Nauczyciel przestaje być potrzebny jako żywy podmiot, a ma być zaprogramowanym i nadzorowanym urzędnikiem” [Witkowski 2010, s. 334]. Zauważalne jest, że technologia informacyjna wpłynęła na, odmienne od klasycznych ujęć, pojmowanie procesu rehabilitacji. Pojawiło się coraz więcej przykładów specjalistycznych narzędzi interaktywnych, multimedialnych oprogramowań, których zastosowanie służy rozwojowi zaburzonych umiejętności czy funkcji, i daje możliwość zwielokrotnienia interakcji. Należy jednak pamiętać o ograniczeniach wynikających ze specyfiki wirtualnych urządzeń, utrudnionej ekspresji emocji w sieci, ograniczeniach w komunikacji werbalnej i bezpośredniej. Ponadto specjalne oddziaływania wyrównawcze, korekcyjne czy kompensacyjne wobec ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi to jest proces pedagogiczny a nie technologiczny.

Pedagog specjalny ulega makdonaldyzacji² i jest zmuszony do myślenia kategoriami „rozumu instrumentalnego”, czyli postawienia na górze drabiny osiągnięć maksymalnej efektywności, kalkulacyjności. W świetle obowiązujących rozporządzeń ministerialnych i wytycznych organów nadzorujących pracę instytucji

² Termin „makdonaldyzacja” pochodzi od restauracji szybkich dań, które pojawiły się na świecie w II połowie lat trzydziestych XX wieku. W ujęciu G. Ritzera [1999] „makdonaldyzacja” ma pejoratywne zabarwienie, i jest rozumiana jako typ racjonalności, w której dominują natychmiastowość, kalkulacyjność, przewidywalność czy kontrolowana manipulacja.

oświatowych racjonalnym rozwiązaniem dla pedagoga specjalnego jest być technikiem od edukacji a nie humanistą. W dużym stopniu powyższe kwestie dotyczą pedagoga specjalnego zatrudnionego w szkołach integracyjnych i ogólnodostępnych, gdzie dominuje brak ukierunkowania na pracę z uczniem z jedną określoną niepełnosprawnością. Skutkiem tego pedagog specjalny jest specjalistą do pracy z uczniami z różnymi rodzajami niepełnosprawności, i w konsekwencji swoje kwalifikacje może sprowadzać nie do jakości, ale do liczb. Byłe szybko, w krótkim czasie na kursie kwalifikacyjnym uzupełnić swoje akta zawodowe, i dzięki temu przestrzegać sztywnych wytycznych określonych w biurokratycznych przepisach prawa oświatowego³. Współczesny pedagog specjalny jest więc *everymanem*⁴. *Everyman* jest to zwyczajny obywatel, który kalkuluje cele życia według kryteriów ilościowych, konsumpcyjnych, i akceptuje mity społeczne narzucone przez system. W konsekwencji przyjęcia swojego neopozytywizmu ma pozorne poczucie bezpieczeństwa i chwilowy „święty spokój”. Kluczowe zagadnienia, które pozwalają pedagogowi specjalnemu na budowanie poczucia godności własnej, zawarte są w poniższych pytaniach: Jak poszerzać kompetencje zawodowe? Jak budować relacje z uczniami z określoną niepełnosprawnością i sprawić, by mogli realizować indywidualne potrzeby edukacyjne?

Godność zawodowa pedagoga specjalnego

Można sądzić, że twórczość pedagoga specjalnego ma swoje źródło w godności zawodowej. W świetle obowiązujących przepisów pedagog specjalny ma możliwość prezentowania nowatorskich rozwiązań w zakresie konstruowania auto-

³ Zgodnie z rozporządzeniem MEN z dnia 12 marca 2009 r. w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli, pedagogzy specjalni to ci, którzy uzyskali tytuł licencjata i/lub magistra w zakresie surdopedagogiki, oligofrenopedagogiki, tyflop pedagogiki. Osoby, które ukończyły studia pierwszego stopnia organizowane zgodnie z przepisami w sprawie standardów kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela, których ukończenie obejmuje wyłącznie przygotowanie do wykonywania zawodu nauczyciela w przedszkolach i szkołach podstawowych, zachowują kwalifikacje do nauczania w tych przedszkolach i szkołach do dnia 31 sierpnia 2020 r. Po tym dniu konieczne będzie posiadanie kwalifikacji na poziomie studiów magisterskich. Zgodnie z rozporządzeniem MNISW z dnia 17 stycznia 2012 r. w sprawie standardów kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela kształcenie na studiach pierwszego stopnia obejmuje wyłącznie przygotowanie do wykonywania zawodu nauczyciela w przedszkolach i szkołach podstawowych, a na studiach drugiego stopnia i jednolitych studiach magisterskich – do pracy we wszystkich typach szkół i placówek. W związku z tym, że w roku akademickim 2014/2015 pierwsi absolwenci ukończyli studia pierwszego stopnia realizowane na podstawie powyższych standardów kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela, konieczne było dostosowanie wymagań kwalifikacyjnych wobec nauczycieli do zakresu kształcenia realizowanego w systemie szkolnictwa wyższego.

⁴ U. Eco [1996] podkreśla wpływ socjalizacji medialnej przekonuje, że telewizja nie promuje dzisiaj ideału supermana, lecz *everymana* – nowy twór wizji mass mediów.

rskich programów, narzędzi pomiaru, co wskazuje na wyraźną autonomię. Ale jest to pozorna autonomia. To rozporządzenia MEN tworzą ze szkoły system zamknięty, narzucający odgórnie zakres zadań i obowiązków dla nauczyciela, które są systematycznie kontrolowane i nadzorowane. Odzwierciedleniem działań obligatoryjnych jest podstawa programowa, której treści programowe są takie same dla uczniów sprawnych i z niepełnosprawnością [zob. Rozporządzenie MEN z 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół]. Niniejsza podstawa programowa obowiązuje w szkołach ogólnodostępnych, integracyjnych i specjalnych. Już kilka lat temu S. Olszewski i K. Parys [2006, s. 285] wskazywali na argumenty przeciwko wspólnej podstawie programowej. Jednym z nich jest niemożność sprostania wymaganiom określonym w niniejszym dokumencie przez uczniów z niepełnosprawnością. Mimo to w oparciu o tę samą podstawę programową pedagodzy specjalni tworzą zróżnicowane programy nauczania. W konsekwencji są rozliczani za realizację programu nauczania, a nie za zaspokojenie potrzeb edukacyjnych uczniów z niepełnosprawnością.

Pedagog specjalny w pracy wychowawczej powinien współdziałać z rodzicami. Oto kolejny przykład złudnej autonomii zawodowej nauczyciela. Działalność edukacyjna szkoły jest określona przez szkolny zestaw programów nauczania, który obejmuje całą działalność szkoły z punktu widzenia dydaktycznego. Program wychowawczy dotyczy treści i działań o charakterze wychowawczym i jest realizowany przez wszystkich nauczycieli, a program profilaktyki powinien być dostosowany do potrzeb rozwoju uczniów. Każdy z tych programów wymaga zaopiniowania i akceptacji rady rodziców⁵. To również rodzice decydują o wyborze formy kształcenia dla swoich dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi i muszą wyrazić zgodę na objęcie wybraną formą psychologiczno-pedagogiczną ucznia w szkole ogólnodostępnej i integracyjnej. Na wniosek rodziców zespoły orzekające w publicznych poradniach psychologiczno-pedagogicznych wydają

⁵ Po nowelizacji ustawy o systemie oświaty z dnia 11 kwietnia 2007 r. nastąpiło wyraźne wzmocnienie roli rady rodziców. Efektem jest wymagane opiniowanie programu wychowawczego szkoły i programu profilaktyki przed ich uchwaleniem przez radę rodziców w porozumieniu z radą pedagogiczną (art. 54 ust. 2 pkt 1 ustawy o systemie oświaty). Oznacza to, że obecnie współdecydują oba te organy – bowiem w przypadku akceptacji obu rad (rady rodziców i rady pedagogicznej) wspomnianych programów, stosuje się tryb przyjęcia „provisorium programowego”, o którym mowa w art. 54 ust. 4 ustawy o systemie oświaty. Z przepisów art. 54 ust. 4 ustawy o systemie oświaty wynika, że rada rodziców jest inicjatorem powstania wymienionych programów. Jeżeli rada rodziców w terminie 30 dni od dnia rozpoczęcia roku szkolnego nie uzyska porozumienia z radą pedagogiczną w sprawie brzmienia programu wychowawczego oraz programu profilaktyki, programy te ustala dyrektor szkoły w uzgodnieniu z organem sprawującym nadzór pedagogiczny. Programy ustalone przez dyrektora szkoły obowiązują do czasu uchwalenia programów przez radę rodziców w porozumieniu z radą pedagogiczną. „Porozumienie” oznacza obowiązek przeprowadzenia postępowania, które doprowadzi do przyjęcia danego programu przez obydwa organy szkoły.

orzeczenia lub opinie⁶. Do właściwej realizacji zajęć specjalistycznych dla uczniów niepełnosprawnych niezbędna jest pedagogom specjalnym wiedza o specyfice danego rodzaju niepełnosprawności, a także wynikających z niej potrzebach rozwojowych i edukacyjnych uczniów oraz umiejętności w zakresie wspomagania rozwoju psychofizycznego dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością. W projektowanych regulacjach wskazano zatem, że osoby prowadzące zajęcia rewalidacyjne powinny posiadać kwalifikacje określone dla nauczycieli szkół specjalnych lub placówek odpowiednich dla niepełnosprawności uczniów. Z punktu widzenia polityki edukacyjnej rodzice mają prawo domagać się od pedagoga specjalnego więcej wsparcia informacyjnego, emocjonalnego, czyli jeszcze większej odpowiedzialności.

Efektom zainicjowanych reform oświaty było wprowadzanie zmian strukturalnych i programowych w edukacji. Proces zmian trwa nieustannie. Od pedagoga oczekuje się coraz więcej, nie tylko w zakresie jego kompetencji zawodowych, ale też związanych z planowaniem czy zarządzaniem procesem kształcenia. Rosnące wymagania zespołu nadzorującego, rodziców są niewspółmiernie małe do prestiżu społecznego i warunków finansowych pracy. Zaspokojenie potrzeby godności zawodowej zawsze wymaga od przełożonego godziwego wynagrodzenia pracowników i jednocześnie nie przeszkadzania w tworzeniu etosu pracy. Kwestią ważną do rozstrzygnięcia jest pogodzenie motywacyjnej roli wynagrodzeń z chęcią pomocy w rozwoju zawodowym.

Wszelkie zmiany zawierają dwuznaczności i dylematy, nie wszystkie są gwarantem postępu. Zwolennicy koncepcji psychoanalitycznych podkreślają, że człowiek opiera się zmianom, ponieważ są źródłem niepokoju, zaburzenia poczucia tożsamości osobistej, deprivacji potrzeb, szczególnie potrzeby bezpieczeństwa [Diamond 1986, s. 547]. Deprivacja potrzeb skutkuje uruchomieniem klasycznych mechanizmów obronnych. Część z nich wiąże się z postawami konformizmu umożliwiającymi przetrwanie w niepewnych warunkach, inne zachowania mogą być ukierunkowane na przywrócenie dobrze znanego stanu rzeczy. Im wyższy poziom niestabilności spowodowany nową sytuacją, tym większa jest moc i dynamika tych mechanizmów. Niezależnie od sposobu, w jaki człowiek reaguje na zmiany, to zawsze dąży do pewności i równowagi życiowej, bo to stwarza po-

⁶ Zgodnie z rozporządzeniem MEN z dnia 18 września 2008 r. w sprawie orzeczeń i opinii wydawanych przez zespoły orzekające działające w publicznych poradniach psychologiczno-pedagogicznych (Dz. U. z 2008 r. Nr 173, poz. 1072) zespoły orzekające wydają orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnej oraz niedostosowanej społecznie, wymagającej specjalnej organizacji nauki i metod pracy lub opinie o potrzebie wczesnego wspomagania rozwoju dziecka od chwili wykrycia niepełnosprawności do podjęcia nauki. Ponadto obowiązek realizacji zajęć dla uczniów objętych kształceniem specjalnym wynika z przepisów rozporządzenia MEN z dnia 24 lipca 2014 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym (Dz. U. poz. 1113).

czucie stabilizacji i bycia wolnym od zagrożeń. Źródła oporu wobec zmiany są związane z trzema obszarami: indywidualnym, relacyjnym i czynnikami związanymi z samą zmianą. Źródła indywidualne (inaczej też określane jako osobowe) wynikające z możliwości i doświadczeń wybranej osoby, mogą mieć charakter emocjonalny lub racjonalny. Wśród czynników, które wpływają na wzmocnienie oporu wobec zmiany S. Oreg [2003, s. 680–681], wyróżnił między innymi: obawę przed utratą kontroli w życiu w sposób narzucony, sztywność poznawczą, niską odporność psychiczną, zdolności przystosowawcze, awersję do porzucenia dotychczasowych przyzwyczajeń i nawyków. W kontekście powyższych źródeł u pedagogów specjalnych może się pojawić obawa przed porażką zawodową, zwiększoną liczbą godzin pracy, zagrożeniem utraty statusu społecznego czy efektywności posiadanych umiejętności. Z kolei źródła relacyjne wynikają z postzegania siebie w kontekście systemowym, czyli w tym przypadku znaczenie mają relacje jakie łączą pedagoga specjalnego z innymi osobami zatrudnionymi w miejscu pracy (dyrekcja, inni nauczyciele, specjaliści). Ostatnia grupa źródeł oporu dotyczy procesu projektowania i stopniowego wdrażania zmian. Można przypuszczać, że pedagodzy specjaliści będą bardziej otwarci na zmiany, jeżeli otrzymają na bieżąco aktualne informacje na temat zmian i ich konsekwencji. Opór przed zmianą jest naturalny⁷, i dlatego wśród pedagogów specjalnych również tkwi negatywna reakcja na wprowadzane zmiany i jednocześnie tendencja do rozwoju. Każde przeobrażenie systemowe czy organizacyjne przynosi ze sobą wiele wątpliwości i niepewności. Opór przed zmianą uwarunkowany jest nie tylko zaburzeniem potrzeby bezpieczeństwa, ale także może być spotęgowany obawami natury merytorycznej, moralnej i w konsekwencji pojawiającymi się problemami zawodowymi (np. wypalenie zawodowe) czy osobistymi.

Refleksje końcowe

Przed uczelniami kształcącymi przyszłych pedagogów specjalnych stoi szereg wizji, których podjęcie wymaga określenia wielu zadań. W programach kształcenia do zawodu pedagoga specjalnego (zgodnie z wymogami Krajowych Ram Kwalifikacyjnych dla polskiego szkolnictwa wyższego) uwzględniono trzy obszary: wiedzę, umiejętności i kompetencje społeczne, uzyskiwane w procesie kształcenia w systemie studiów, które są oczywiście przyporządkowane określonym efektom zgodnie z obszarem kształcenia i specjalizacją [zob. Rozporządzenie

⁷ M.A. Diamond [1986, s. 547] dokonał interpretacji oporu wobec zmiany z perspektywy psychoanalitycznej. Autor pisze, że opór wobec zmiany jest reakcją obronną człowieka przed złością wywołaną poczuciem zależności z matką, i w związku z tym opór jest kształtowany przez doświadczenia w dzieciństwie.

MNISW z dnia 2 listopada 2011 r. w sprawie Krajowych Ram Kwalifikacji dla Szkolnictwa Wyższego]. Dodatkowo uczelnie mają obowiązek określenia profilu studiów: praktyczny lub ogólnoakademicki. Ważny jest fakt, że specjalności nauczycielskie są przypisane do profilu ogólnoakademickiego i praktycznego, co słusznie spowodowało przypisanie im określonych efektów. Jednakże studenci, którzy podejmują decyzję o wyborze studiów o profilu praktycznym, muszą być świadomi, że będą realizowali mniej zajęć teoretycznych, a więcej praktycznych w formie ćwiczeń, warsztatów, projektów czy ćwiczeń szkolnych. Możliwość obserwowania autentycznych sytuacji dydaktycznych i wykonywanie zadań pod okiem doświadczonych specjalistów pomoże im kształtować umiejętności z danej dziedziny, rozwijać kompetencje zawodowe. To potrzebny krok w zakresie kształcenia wyższego. Edukacja wyższa powinna być sferą publiczną odpowiedzialną za kształcenie studentów (w tym przypadku przyszłych pedagogów specjalnych) efektywnie przygotowanych i odpowiedzialnych za realizację misji zawodowej, w którą przecież wpisuje się poczucie godności osobowej, własnej i zawodowej.

Bibliografia

- Brückner A. (1989), *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Wiedza Powszechna, Warszawa.
- Diamond M.A. (1986), *Resistance to Change: A Psychoanalytic Critique of Argyris and Schon's Contributions to Organization Theory and Intervention*, „Journal of Management Studies”, vol. 23, no. 5, s. 543–562.
- Dykcik W. (2010), *Odpowiedzialność człowieka w kontekście indywidualnym i społecznym*, Wydawnictwo Naukowe Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego, Oddział w Poznaniu, Poznań.
- Eco U. (1996), *Diariusz najmniejszy*, Znak, Kraków.
- Grzegorzewska M. (1957), *Listy do Młodego Nauczyciela*, cykl 1, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa.
- Kosakowski C. (2001), *Pedagog specjalny – między tradycją a dniem dzisiejszym*, „Szkoła Specjalna”, nr 4, s. 195–202.
- Kozielecki J. (1977), *O godności człowieka*, Czytelnik, Warszawa.
- Murzyn A. (2001), *Filozofia edukacji u schyłku XX wieku. Wybrane kwestie*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Obuchowska I. (1987), *Obecne i nieobecne paradygmaty w pedagogice specjalnej*, „Kwartalnik Pedagogiczny”, nr 4, s. 29–33.
- Okoń W. (1962), *Osobowość nauczyciela – rozprawy J. Dawida, Z. Myślakowskiego, S. Szumana, S. Bayleya, M. Kreutzta*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa.
- Olszewski S., Parys K. (2006), *Edukacja osób niepełnosprawnych. Rozważania nad podstawą programową kształcenia ogólnego*, „Szkoła Specjalna”, nr 4, s. 283–287.
- Oreg S. (2003), *Resistance to change: Developing an individual differences measure*, „Journal of Applied Psychology”, vol. 88(4), s. 680–693.

- Plutecka K. (2005), *Obraz pedagoga specjalnego w aspekcie nowoczesnych paradygmatów pedeutologicznych*, „Szkoła Specjalna”, nr 2, s. 113–119.
- Ritzter G. (1999), *Mcdonaldyzacja społeczeństwa*, Muza SA, Warszawa.
- Siek S. (2000), *Analiza osobowości nauczycieli szkół specjalnych*, „Szkoła Specjalna”, nr 1, s. 19–22.
- Tomasik E. (1995), *Osobowość nauczyciela w aspekcie pedeutologii i deontologii* [w:] *Maria Grzegorzewska. Pedagog w służbie dzieci niepełnosprawnych*, E. Żabczyńska (red.), WSiP, Warszawa, s. 105–116.
- Witkowski L. (2010), *Szkoła i walka o sferę publiczną*, [w:] *Edukacja i sfera publiczna. Idee i doświadczenia pedagogiki radykalnej*, H.A. Giroux, L. Witkowski (red.), Oficyna Wydawnicza IMPULS, Kraków, s.327-336.

Akty prawne

- Rozporządzenie MEN z dnia 18 września 2008 r. w sprawie orzeczeń i opinii wydawanych przez zespoły orzekające działające w publicznych poradniach psychologiczno-pedagogicznych (Dz. U. z 2008 r. Nr 173, poz. 1072).
- Rozporządzenie MEN z dnia 12 marca 2009 r. w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli oraz określenia szkół i wypadków, w których można zatrudnić nauczycieli niemających wyższego wykształcenia lub ukończonego zakładu kształcenia nauczycieli (Dz. U. z 2009 r. Nr 50, poz. 400).
- Rozporządzenie MNISW z dnia 2 listopada 2011 r. w sprawie Krajowych Ram Kwalifikacji dla Szkolnictwa Wyższego (Dz. U. z 2011 r. Nr 253, poz. 1520).
- Rozporządzenie MEN z dnia 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz. U. z 2012 r. poz. 977).
- Rozporządzenie MEN z dnia 24 lipca 2014 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym (Dz. U. z 2014 r. poz. 1113).
- Ustawa z dnia 11 kwietnia 2007 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2007 r., Nr 80, poz. 542).